

УДК 341.67:504:631.6:341.3
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.28>

Л. В. Діденко
orcid.org/0000-0002-6806-5017
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародного гуманітарного університету

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗМІНУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройний конфлікт в Україні, що триває з 2014 року та загострився у 2022 році, спричинив значні екологічні та аграрні виклики. Мінування земель, забруднення ґрунтів і вод внаслідок бойових дій, а також руйнування сільськогосподарської інфраструктури загрожують як екологічній безпеці, так і продовольчій стабільності країни.

Післяконфліктні екологічні аспекти часто залишаються поза увагою, оскільки уряди та інвестори зазвичай надають перевагу швидкому відновленню інфраструктури та економіки. Однак, з огляду на характер цього конфлікту, такий підхід буде контрпродуктивним і суперечитиме завданню забезпечення інклюзивного та сталого розвитку. Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) підтримуватиме Уряд України, сусідні держави, а також місцевих і міжнародних партнерів у вирішенні цих питань у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, використовуючи найкращі міжнародні практики, науково обґрунтовані методи та стандарти [1, р. 31].

Сьогодні триває масштабне збирання та збереження даних про стан довкілля в Україні. Обсяги екологічної інформації безпрецедентні – її потрібно систематизувати, перевірити, проаналізувати й використати для подальших оцінювань. UNEP розробляє матрицю ризиків і методологічну основу для планування, яка включає спектр необхідних методів [1, р. 32].

Україна, будучи одним із провідних світових експортерів зернових, стикається з необхідністю відновлення земель для повернення їх до сільськогосподарського використання [2, р. 12]. Міжнародне право відіграє ключову роль у забезпеченні розмінування та екологічного відновлення через конвенції, програми міжнародних організацій і двосторонні угоди. Як зазначає Д. Ляшенко, адаптація прецедентів, таких як Комісія ООН з компенсацій після Війни в Перській затоці, є ключовою для забезпечення репа-

рацій за екологічну шкоду в Україні, що впливає на земельні та аграрні ресурси через забруднення [3, р. 5–6]. Ця стаття аналізує основні міжнародно-правові інструменти, які сприяють розмінуванню та екологічному відновленню земель України, а також їх вплив на підтримку аграрного сектору в умовах збройного конфлікту.

Конвенція про заборону використання, накопичення, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення 1997 р. є ключовим міжнародно-правовим документом, що регулює розмінування [4]. Україна, яка приєдналася до конвенції у 2005 році, зобов'язана знищувати протипіхотні міни та очищати забруднені території. У контексті збройного конфлікту 2022 року масштаби мінування значно зросли: за оцінками ООН, до 30% території України можуть бути забруднені вибухонебезпечними залишками збройного конфлікту [5, р. 1]. Оттавська конвенція передбачає міжнародну співпрацю, зокрема технічну та фінансову підтримку для розмінування. Наприклад, країни-підписанти, такі як Канада та Швейцарія, надають Україні обладнання та навчання для саперів через Женевський міжнародний центр з гуманітарного розмінування [6]. Українські вчені А. Ковальський та А. Бендерська підкреслюють, що розмінування є критичним для відновлення агроландів, оскільки 2,5% орних земель залишаються непридатними, спричиняючи щорічні втрати понад 11 млрд дол. США, і пропонують інтеграцію з просторовим плануванням для пріоритизації регіонів [7, р. 46].

Також дослідники підкреслюють, що в Україні відновлення управління землями – це не просто технічний процес відновлення права власності. Це ключовий чинник відновлення засобів до існування, легітимності державної влади та інклюзивного, сталого розвитку. Подолання цього виклику вимагає комплексної та належно фінансованої стратегії, яка поєднує земельну реформу з екологічною реабілітацією, інтегрує

внутрішні політичні ініціативи з міжнародним досвідом і сприяє цифровій трансформації поряд із залученням місцевих громад [7, р. 52–53].

За умови узгодженої міжнародної допомоги та сильної політичної волі Україна має потенціал перетворити кризу управління землями на приклад інституційної модернізації та просторового оновлення. Натомість затримка у впровадженні реформ може поглибити економічну вразливість, посилити соціальну фрагментацію та послабити довгострокові основи миру й стійкості.

Беручи до уваги статус України як країни із середнім рівнем доходу, подальші зусилля у сфері земельної політики мають зосередитися на **цифровізації земельних реєстрів і забезпеченні прав власності та користування** як ключових важелях економічного відновлення. Ці заходи повинні враховувати напрацювання як країн із низьким, так і з високим рівнем доходів, адаптуючись до специфічних інституційних і соціально-політичних реалій України.

Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року, зокрема Протокол II 1980 р. до Конвенції про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї (CCW), регулюють використання мін і вибухових пристроїв [8]. Вони зобов'язують сторони конфлікту маркувати та очищати території від вибухонебезпечних залишків після припинення бойових дій. Україна використовує ці протоколи для залучення міжнародної підтримки. Наприклад, Програма розвитку ООН у рамках CCW координує проекти з розмінування в Донецькій та Луганській областях, що дозволяє відновлювати сільськогосподарські землі [9]. Зарубіжний дослідник М. Невітт зазначає, що такі протоколи захищають «об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення», включаючи агроленди, і порушення ними Росією є воєнним злочином [10, р. 1367].

Збройний конфлікт спричиняє деградацію земель через забруднення хімічними речовинами, важкими металами та руйнування ґрунтів. Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням 1994 р., до якої Україна приєдналася у 2002 році, передбачає заходи для відновлення деградованих земель [11]. У рамках цієї Конвенції Україна співпрацює з UNEP, яка проводить оцінку екологічних збитків і фінансує проекти з рекультивациі земель. Наприклад, після руйнування Каховської ГЕС у 2023 році UNEP розпочала моніторинг забруднення ґрунтів у Херсонській області, що є критичним для відновлення аграрного потенціалу регіону [12]. Українські науковці Л. Головка, О. Гулач та Р. Олексенко аргументують, що Додатковий протокол I до Женевських конвенцій забороняє методи ведення війни, які спричиняють значну

деградацію земель, але регуляторні прогалини вимагають посилення доказової бази для відповідальності [13, р. 580].

Паризька угода 2015 р. акцентує на адаптації до кліматичних змін і захисті довкілля, що включає відновлення земель після антропогенних катастроф [14]. Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. передбачає співпрацю у сфері екологічної безпеки, зокрема через фінансування проектів з очищення земель. Наприклад, Європейський Союз через програму EU4Environment підтримує ініціативи з відновлення ґрунтів у регіонах, постраждалих від збройного конфлікту, що сприяє поверненню земель до сільськогосподарського обігу [15]. К. Хулме підкреслює, що міжнародне екологічне право, зокрема Конвенція про біорізноманіття, може доповнювати ІНЛ для захисту біорізноманіття під час конфлікту в Україні, інтерпретуючи поняття «довкілля» ширше [16, р. 1162].

Чорноморська зернова ініціатива (2022–2023), укладена за посередництва ООН і Туреччини, стала прикладом міжнародно-правового механізму для підтримки аграрного сектору України. Вона дозволила експортувати понад 32 мільйони тонн зерна, що було критично важливим для продовольчої безпеки світу та економічної стабільності України [17]. Ця угода демонструє, як міжнародне право може забезпечувати доступ до ринків навіть в умовах збройного конфлікту, хоча екологічні аспекти (наприклад, безпека портів від забруднення) потребують додаткових інструментів. Американська дослідниця І. Рекрут стверджує, що екологічна шкода від збройного конфлікту, включаючи забруднення земель, повинна розглядатися як воєнний злочин за Статутом Риму, що відкриває шлях до репарацій для агросектору [18, р. 101].

Україна, як член СОТ з 2008 року, використовує Угоду про сільське господарство СОТ для захисту своїх аграрних інтересів [19]. У 2022–2025 роках СОТ сприяла спрощенню торговельних бар'єрів для українського зерна, що допомогло компенсувати втрати від блокади портів. Крім того, програми Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) надають Україні насіння, добрива та технічну підтримку для відновлення виробництва на розмінованих землях [20].

Незважаючи на наявність міжнародно-правових інструментів, їх реалізація в Україні стикається з низкою викликів. По-перше, масштаби мінування та екологічних збитків потребують значних фінансових ресурсів. По-друге, триваючі бойові дії ускладнюють доступ до забруднених територій. По-третє, брак координації між різними міжнародними програмами може знижувати їх ефективність.

Для подолання цих викликів Україна має:

- залучати додаткове фінансування від Міжнародного банку реконструкції та розвитку для розмінування;

- розширювати співпрацю з UNEP і FAO для створення комплексних програм;

- адвокатувати посилення санкцій у рамках ООН проти порушників норм міжнародного права щодо захисту довкілля під час конфлікту.

Міжнародно-правові інструменти, такі як Оттавська конвенція, протоколи Женевських конвенцій, Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням, Паризька угода та Чорноморська зернова ініціатива, відіграють ключову роль у розмінуванні та екологічному відновленні земель України, що є необхідним для підтримки аграрного сектору в умовах збройного конфлікту. Ці механізми дозволяють залучати міжнародну підтримку, координувати зусилля з розмінування та рекультиваци, а також забезпечувати експорт сільськогосподарської продукції. Для підвищення ефективності потрібна тісніша координація між міжнародними організаціями, урядом України та донорами.

Література

1. The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review. UNEP, 2022. 45 p.

2. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey. Rome, December 2022. FAO, 2022. 40 p.

3. Liashenko D. Marine environmental damage during wars: compensation mechanisms and Ukraine's perspective. 2022. 19p. URL: <https://comitemaritime.org/wp-content/uploads/2022/03/diana-liashenko-marine-environmental-damage-during-wars-compensation-mechanisms.pdf> (дата звернення: 06.10.2025).

4. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction. United Nations, 1997. 11 p.

5. Ukraine: Humanitarian Impact of Mine Contamination. ACAPS, 24 January 2024. 6 p. URL: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20240124_ACAPS_thematic_report_Ukraine_Analysis_Hub_Humanitarian_implications_of_mine_contamination_.pdf (дата звернення: 06.10.2025).

6. Ukraine: donor coordination conference strengthens support for humanitarian demining in Ukraine. GICHD, 30 November 2022. URL: <https://www.gichd.org/the-gichd/news/ukraine-donor-coordination-conference-strengthens-support-for-humanitarian-demining-in-ukraine/> (дата звернення: 06.10.2025).

7. Kovalskyi A., Benderska A. Challenges in the management of agricultural land resources during Ukraine's post-war recovery. *Green, Blue and Digital Economy Journal*. 2025. Vol. 6. P. 45–54.

8. Protocol II to the Convention on Certain Conventional Weapons. United Nations, 1980. 15 p.

9. Mine Action in Ukraine: Progress and Challenges. UNDP, 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/projects/mine-action-project-ukraine> (дата звернення: 06.10.2025).

10. Nevitt M. P. Environmental War, Climate Security, and the Russia-Ukraine Crisis. *Emory Law Journal*. 2024. Vol. 84. P. 1360–1392.

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, 17.06.1994. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text (дата звернення: 06.10.2025).

12. Rapid Environmental Assessment of Kakhovka Dam Breach Ukraine. UNEP, 5 October 2023. URL: <https://www.unep.org/resources/report/rapid-environmental-assessment-kakhovka-dam-breach-ukraine-2023> (дата звернення: 06.10.2025).

13. Golovko L., Gulac O., Олексенко Р. International legal regulation of environmental protection during armed conflict and the possibility of its application in Ukraine. 23rd SGEM International Multidisciplinary Scientific GeoConference, 2023. P. 579–586.

14. Paris Agreement. United Nations Framework Convention on Climate Change, 2015.

15. EU4Environment. Supporting Green Recovery in Ukraine: Land Restoration Projects. European Union, 2024.

16. Hulme K. Using International Environmental Law to Enhance Biodiversity and Nature Conservation During Armed Conflict. *Journal of International Criminal Justice*. November 2022. Vol. 20. Issue 5. P. 1155–1190.

17. Black Sea Grain Initiative: Implementation Report. UN, 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2023d3_en.pdf (дата звернення: 06.10.2025).

18. Rekrut I. Environmental Damage is a War Crime: Analyzing the Legal Framework for Prosecuting Russia's Environmental Destruction in Ukraine. *Northwestern Journal of International Law & Business*. 2024. Vol. 114. P. 93–126.

19. Угода про сільське господарство, 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005#Text (дата звернення: 06.10.2025).

20. Wartime State Support for Agribusiness. URL: <https://www.bdo.ua/en-gb/insights-1/information-materials/2025/state-support-for-agribusiness> (дата звернення: 06.10.2025).

Анотація

Діденко Л. В. Міжнародно-правові інструменти розмінування та екологічного відновлення земель для підтримки аграрного сектору України в умовах збройного конфлікту. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню міжнародно-правових інструментів, спрямованих на розмінування земель, екологічне відновлення та підтримку аграрного сектору України в умовах збройного конфлікту, що триває з 2014 року та загострився у 2022 році.

Аналізуються ключові механізми, зокрема міжнародні конвенції про заборону протипіхотних мін, протоколи щодо обмеження використання вибухових пристроїв, угоди про боротьбу з деградацією земель, а також ініціативи з підтримки сільськогосподарського експорту, такі як тимчасові угоди щодо морських шляхів для транспортування зерна.

Досліджується роль міжнародного права в координації зусиль із розмінування, яке охоплює до 30% українських земель, забруднених вибухонебезпечними залишками, та рекультивациі ґрунтів, що постраждали від хімічного забруднення чи руйнування інфраструктури, наприклад, через катастрофи на гідротехнічних спорудах.

У сільськогосподарському секторі особлива увага приділяється механізмам, які забезпечують продовольчу безпеку шляхом відновлення торгівлі зерном, що є критичним для економічної стабільності України та світу.

Виокремлено переваги цих інструментів: залучення міжнародної технічної та фінансової підтримки, спрощення торговельних бар'єрів, координація через глобальні організації. Серед недоліків – обмеженість ресурсів, складність доступу до зон бойових дій, недостатня синхронізація між різними програмами.

В Україні ці механізми сприяють поверненню земель до сільськогосподарського обігу, але потребують вдосконалення.

Стаття наголошує на глобальній значущості досвіду України для країн, що зазнають конфліктів, підкреслюючи необхідність балансу між екологічною безпекою та продовольчою стабільністю. Для подолання прогалин у реалізації пропонується посилити співпрацю з міжнародними організаціями, розробити комплексні програми, що поєднують розмінування, відновлення земель і підтримку фермерів, а також адвокатувати посилення міжнародних санкцій проти порушників норм захисту довкілля під час війни.

Дослідження підкреслює, що міжнародно-правові інструменти відіграють ключову роль у розмінуванні та екологічному відновленні земель України, що є необхідним для підтримки аграрного сектору в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: міжнародне право, екологічне відновлення, аграрний сектор, збройний конфлікт, безпека, рекультивация земель, ефективність, міжнародне співробітництво, міжнародні договори.

Summary

Didenko L. V. International legal instruments for demining and environmental land restoration to support Ukraine's agricultural sector in the context of armed conflict. – Article.

The article is devoted to the study of international legal instruments aimed at demining, environmental

land restoration, and supporting Ukraine's agricultural sector amid the armed conflict that began in 2014 and escalated in 2022.

It analyzes key mechanisms, including international conventions on the prohibition of anti-personnel mines, protocols on restricting the use of explosive devices, agreements on combating land degradation, and initiatives to support agricultural exports, such as temporary agreements on maritime routes for grain transportation.

The role of international law in coordinating demining efforts, which affect up to 30% of Ukrainian lands contaminated with explosive remnants, and the reclamation of soils impacted by chemical pollution or infrastructure destruction, such as disasters at hydraulic structures, is explored.

In the agricultural sector, particular attention is given to mechanisms that ensure food security by restoring grain trade, which is critical for Ukraine's and global economic stability.

The advantages of these instruments include attracting international technical and financial support, simplifying trade barriers, and coordination through global organizations. The disadvantages include limited resources, difficulties accessing conflict zones, and insufficient synchronization between programs.

In Ukraine, these mechanisms facilitate the return of lands to agricultural use but require improvement.

The article emphasizes the global significance of Ukraine's experience for countries affected by conflicts, highlighting the need for a balance between environmental safety and food security. To address implementation gaps, it is proposed to strengthen cooperation with international organizations, develop comprehensive programs combining demining, land restoration, and farmer support, and advocate for stronger international sanctions against violators of environmental protection norms during conflicts.

The study underscores that international legal instruments play a key role in demining and environmental land restoration in Ukraine, essential for supporting the agricultural sector during the armed conflict.

Key words: international law, environmental restoration, agricultural sector, armed conflict, safety, land reclamation, efficiency, international cooperation, International treaties.

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 24.12.2025